

Gáspár Tamás:

## Az Európai Betegség

– előtanulmány az európai magatartásformák vizsgálatához –

### Diagnózis és bevezetés

Mi történt az Európai Gazdasági Közösséggel? A hatvani években dinamikus erősödő Közösség egészségi állapotában hetvenes évek végére problémák mutatkoztak. A nyolcvanas éve első felében pedig az Egyesült Államokban megkongatták Európa felett a harangot. A magatartás kissé túlzó volt ugyan, de kiderült, hogy betegünk valóban ágynak esett, nem egyszerűen meghűlésről van szó. Mi is történt valójában? Az EGK egyre dinamikusabban növekvő csúcstechnológiai ágakban nem tudott lépést tartani az abszolút élenjárókkal (Japán, USA). A térvesztése egy egyre jobban növekedő technológiai rést és saját piacán is növekvő konkurenciát jelentett. Ugyanakkor fejlődő világ egyes országainak felzárkózása következtében hagyományos iparágait sem tudhatta többé biztonságban. hasonló minőségű, de olcsóbb termékek szintén egyre nagyobb konkurenciát jelentettek az addig biztosan piacra talál EGK-termékeknek. Sajátos harapófogóba került a közösség, és ebből a szorításból kétségbeesve próbál menekülni. Ez a Európai Betegség lényege. Dolgozatomat egy készülő hosszabb tanulmány részének tekintem, éppen ezért nem zárt, és ne önmagáért való munkáról van szó. Nem az a célom, hogy betegségből való felépülés következményeit vizsgáljam, és hogy valamiféle vázlatot adjak az EGK jövőjéről. Célom az, hogy – mint az alcím is mutatja – a nyugat-európai magatartásformák változásának egy motívumát tárjam fel.

Kutatásaimat 1989. december 31-vel tekintem lezártnak (bár van néhány utalás későbbi időpontokra). Úgy érzem, hogy vizsgáladásokba fektetett energia nem volt hasztalan annak ellenére, hogy a vizsgált témában nem született egy teljes egész. Hogy végül is nem lett megválaszolva a gyógy módok értékelésével a beteg jövője, hadd zárjam le ezt dr. Bubónak, a lélekméregtan világhírű professzorának szavaival:

"Ha a beteg terápiád ellenére meggyógyul, abban a véletlen is hibás lehet..."

### Első vizit, tünetek

(...)

(A felfedezett tünetek egyértelműen kóros elváltozásra, az EGK térvesztésére utalnak. Külkereskedelmének áruszerkezete és földrajzi szerkezete nem igazodik a legfejlettebb országokéhoz, és általa egyre távolabb kerül a világgazdaság vérkeringésének központjától.)

### Laborvizsgálatok

(...)

(A laborvizsgálatok azt mutatják, hogy a versenyképesség általunk vizsgált jellemzői mind a kór elterjedését igazolják és némileg magyarázzák. A teljes magyarázat azonban ezen a szinten – úgy tűnik, – nem adható meg.)

### Szövetteni vizsgálatok

Laboratóriumi vizsgálataink, melyek magyarázatot próbáltak találni a tünetek által regisztrált betegségre, bizonyos szintig jutottak csak el. A versenyképesség elemeinek tárgyalása közben számtalanszor gyanakodtunk mélyebben fekvő ellentmondásokra, törvényszerűségekre. Gyakran utaltunk a "világgazdaság megváltozott körülményeire". Kutatásaink azonban azon a szinten nem tették lehetővé, hogy kérdéseinkre, sejtéseinkre választ kapjunk. Ezért fordultunk a szövetteni vizsgálatokhoz remélve, hogy az így feltárt eredmények a laborvizsgálatokkal és a tünetekkel végre egységesebb képet adnak az Európai betegségről.

A "világgazdaság megváltozott körülményei" a második világháború utáni növekedésre, kiegyensúlyozottságra, jóléti gazdaságpolitikára épülő világgazdasági rend megváltozását jelentik. A tényleges átmenetet a hetvenes évek képviselték. A két olajválság a növekedés csökkenő energiaigényére való válaszként robbant ki, és alapjában véve segítette a technológiaigényes növekedés kibontakozását. Az új világgazdasági rend egyik lényeges jellemvonása a termelőerők fejlődésének rendkívül felgyorsult tempója és a termelés szerkezetének átalakulása. Ez jelenti mind az iparról a szolgáltatások szférájára való hangsúlyeltolódást, mind az

iparon belül a csúcstechnológiai ágaknak az ún. válságágazatokkal szembeni elsőbbségét. Ez azt jelenti, hogy a hagyományos "termelőmunkával" szemben egyre inkább előtérbe kerül a "szellemi erőfeszítés". A technológia intenzitásának növekedésével a hagyományos erőforrásigény is csökken, így a dinamizmus is más forrásokból táplálkozik. Az ötvenes - hatvanas években a munkaerő-ellátottság volt az extenzív növekedés fő tényezője, ami a hetvenes években áthelyeződött az energiaforrásokra. A nyolcvanas években azonban már a technológiai erőforrások hasznosítása és hatásfoka jelenti a dinamizmus forrását. Ugyanígy megváltoztak a fejlett ipari országok komparatív előnyeinek elemei is. Míg a hatvanas évekig az olcsó munkaerő jelentett előnyt (Japán), addig a hetvenes években és a nyolcvanas évek első felében a természeti erőforrásokkal való rendelkezés jelentett előnyösebb helyzetet (Szaúd-Arábia, Kuvait). A nyolcvanas évek második felében azonban azok az országok vallhatják magukat előnyösnek, amelyek a szellemi és fizikai tőke felhasználásában élen járnak. Azaz manapság a magas szintű tőkeállomány, a humán erőforrások és olyan értékek teszik lehetővé a nemzetközi kereskedelemben való helytállást és előnyszerzést, mint az önképzés, takarékoság, szellemi munka ráfordítás. Nem volt haszontalan tehát, hogy a versenyképességet e tényezők alapján jellemeztük, így eredményei is sokkal kézzelfoghatóbbá váltak.

A megváltozott körülményekhez tartozik, hogy megnehezült a korszerű technika megszerzési feltétele. Az átültetési nehézségek, a fejlesztés kockázati költségei előtérbe helyezik az értékesítővel szoros (általában tulajdonjogi) együttműködési formákat. Tipikus eladói piac, és sajnos a Közösség ezen a piacon nem elsősorban eladóként szerepel (legfejlettebb viszonylatban). Az eddig tárgyalt korszerű technikának a hasznosítása egyre költségesebbé teszi a "műszaki egyedüljárást" (még regionális keretek között is) és meglehetősen kockázatos erre fejlődést alapozni. Így aztán érthetőek az ellenérzések a folyamatos védekező mechanizmusokat (befelé fordulás) reflexszerűen alkalmazó EGK ellen. Másfelől a korszerű technika hasznosításának képességét az általános fejlettségi színvonal, az infrastruktúra, a munkaerőállomány jellege illetve az irányítási- és szervezetrendszer határozza meg. Nem véletlen – mint majd látni fogjuk –, hogy a jövő programjai éppen ezeken a pontokon ragadják meg a felgyógyulás lehetőségét. Az új világgazdasági helyzetben tehát a figyelem a szakképzett munkaerőre, az oktatási intézményrendszerre, a kutatólaboratóriumokra, a vállalkozó szellemű pénzügyintézetekre összpontosul és teljesen újfajta gazdaságpolitikát követel meg. A korábbi elosztásközpontú fogyasztásbővítés elhúzása a költségvetési egyensúly felbomlásával járt, és előtérbe

helyezte teljesítmény növelését. Mivel a gazdaság politikai és társadalom-politikai feladatokkal rendkívül túl van terhelve (lásd jóléti állam), a növekedés ütemének erőltetése helyett egy kiigazító-konzolidáló politikára van szükség. Ugyanígy a konjunktúrapolitikát felváltja egy központi struktúrapolitika. Az újfajta gazdaságpolitika rendkívül összetett, csomagtervszerű, így elemeinek összehangolásra van szükségük. A világgazdasági változások azonban eltérően érték az egyes államokat, melyek eltérő problémákkal küszködnek, képességeik, lehetőségeik eltérnek egymástól. Azaz nemzeti szinten a gazdaságpolitikák rendkívül eltérőek, így jóval nehezebb, de méginkább szükséges a nemzetközi összehangolásuk.

A tőkés világgazdaság megváltozása tehát hatással van a tőkés államok gazdasági kapcsolataira is. Számos külgazdasági problémát lehetetlen a tőkekoncentráció és koncentráció által megerősödött monopóliumok eszközeivel megoldani. A legnagyobb monopóliumok sem képesek önmagukban létrehozni egy kellőképpen rugalmas valutarendszert, egységesíteni a nemzeti politikákat. Nem tudja megoldani egyetlen állam sem egyoldalú beavatkozással, sem kétoldalú megállapodásokkal. Azaz úgy tűnik, mindinkább előtérbe kerül a nemzetközi együttműködés szükségessége. A termelés "a gazdasági szféra már túllépte a nemzeti kereteket, a multinacionális társaságok működése ekképpen nem ismer határokat. A technológia (elsősorban szállítás és hírközlés) valamint a politika (liberalizálás) következményeként nemzetköziesedő gazdaságoknak szembe kell nézniük az ébredő versennyel, a komparatív előnyök gyorsabb változásával. Ez azt jelenti, hogy a szerkezeti változások üteme rendkívül felgyorsul, és az alkalmazkodás elmaradása – medikus zsargonunkhoz igazodva – nem tekinthető egyszerű esetnek.

A nemzetek közötti kapcsolatok ma már behálózzák a gazdasági élet minden területét. A globális korra jellemző interdependencia következtében egyetlen ország sem tud olyan lépést tenni, amelynek máshol ne lenne hatása. A kölcsönös függőség azonban együtthalad a globális erőviszonyok megváltozásával. A hegemóniáját veszített Egyesült Államok még néhány kísérletet tett uralmának visszaszerzésére (pl. a Carter- vagy Reagan-kormányzat új hidegháborús politikája), azonban az egységesedő Európa (NSZK központtal) és a fellendülő csendes-óceáni térség (Japánnal a központban) új erőcentrumokat jelentenek és a korábbi világpolitika változását. Úgy gondolom, rendkívüli jelentősége van, hogy a gazdasági rend nemzetközi jellegűvé válása mellett a politikai rend alapvetően nemzeti szinten szerveződik. A XVIII.-XIX. században a problémát megoldotta a politikai rendszernek a gazdasági rendszer földrajzi terjeszkedéséhez illesztése (lásd

pl. gyarmatosítás), ma azonban ez már nem járható út. A gazdaság terjedése határtalan, míg a politika adott határok közt mozog. Azaz egyre- nehezebbé válik az átalakult világ gazdaság erőit beilleszteni a szuverén államok eszméjén alapuló tradicionális politikai intézményekbe. Mindez pedig a tőkés állam szerepének átalakulását is jelenti. Az is világos, hogy az állam aktív működése nélkül ma már nem működik a gazdaság, azaz a teljes liberalizmus eszméje megvalósíthatatlan és káros is. Az állami szabályozás részben a magánmonopol döntések feltételeit próbálja olyan irányba terelni, hogy a piaci mechanizmus fogyatékosai elkerülhetőek legyenek (támogatás, adóelengedés, struktúrapolitikai irányítás), részben értékesítési feltételeket teremtve pótolja a piaci mechanizmust (hadiipar, úrkutatás), részben a versenyképesség növelésével, nemzetek feletti gazdasági tömbök szervezésével javítja a piaci lehetőségeket.

Végeredményben azonban az állammonopólista tendenciák erősödése a tőkés rendszert igyekeznek a tőkés termelési viszonyok keretein túlnőtt termelőerőkhöz igazítani. A tőkés állam külgazdasági szerepének növekedése – melyben a változások fejeződnek ki – az integrációk – így az EGK is – egyik legfontosabb okának és előfeltételének tűnik. A keletkezésétől fogva ellentmondásokat tartalmazó tőkés formáció számára a nemzeti és nemzetközi újratermelés szabályozása egyre nehezebb feladat. Éppen az integráció az, ami ezt megoldani próbálja. A tagállamok az integráció létrehozásakor arra vállalnak kötelezettséget, hogy a válságok elkerülése és a kölcsönös előnyök érdekében megszabadítják korlátaiktól kereskedelmüket, pénzügy- és gazdaságpolitikájukat összehangolják, stb. A profitért bármit megtenni kész tőke (lásd "a pénz beszél, a kutya ugat") számára azonban a teljes alkalmazkodás vagy a "közös érdek" idegen test. (Például a keynesi gazdaságpolitika által is megfogalmazott nemzetközi koordináció szükségessége alól a legexpanzívabb multinacionális vállalatok éppen létrejöttükkel bújtak ki. Avagy ott van a hetvenes évek válságával előretörő neoliberális irányzat, mely a szabad piacokat emlegeti némi nosztalgiával.)

A monopóliumok élénk érdeklődést tanúsítanak olyan integrációs tevékenység iránt, ami a korlátok megszűnését, a külgazdasági expanzió szabadságát célozza. Másfelől azonban minden lehetséges módon ellenállnak azoknak az integrációs intézkedéseknek, amelyek tőlük engedményeket követelnek. Ugyanez az ellentmondás megfigyelhető a tőkés állam esetében is. Az állam nem választható el saját osztályalapjától. Mindazt, amire vállalkozik, a saját legitimitása és a hazai

tőkés ill. monopol vezető réteg érdekében teszi, hogy erősítse annak belső és nemzetközi pozícióit. Innen a nemzetközi kapcsolatok kettős tendenciája – az integráció és dezintegráció. Azaz a tőkés állam egyes esetekben az integrációs folyamat ösztönzője, igyekszik a termelési viszonyok struktúráját hozzáigazítani a termelés és a tőke nemzetköziesedéséből eredő követelményekhez. Máskor fékezi az integrálódást, igyekszik a hatalmat és döntéshozatalt kézben tartani a hazai monopoltőkének érdekeivel összhangban. Kiderült, hogy az integráció legfőbb ellentmondása a magánmonopol és állammonopol ellentétben rejlik. A területileg határtalan magánmonopol integrációval szemben álló regionális állammonopol integrációval visszajutunk a már feltárt, csak nevén nem nevezett szabályozási válsághoz. Arról van szó, hogy a verseny ösztönzése, a piac liberalizálása jelentősen előrehaladt, a szabályozás azonban lemaradt, mivel az intézményrendszer lassabban követi a változásokat. A liberalizált piac önmagában nem baj, hiszen a kölcsönös kereskedelem bővülését, a növekedés emelkedését, a belső struktúrák közeledését, stb., tehát az újratermelés kézbentartásának jobb lehetőségét biztosítja. A baj ott van, hogy az interdependencia növekedése mögött a struktúrapolitika maradt el. Az EGK-n belül az ágazatok, körzetek fejlődési aránytalansága fennmaradt, nőttek a feszültségek a húzóágak és válságágak között. Ugyanis a válságellenes intézkedésektől eltérően a struktúrapolitika csak hosszabb távon és komplexen kidolgozva lehet hatékony, figyelembe véve a versenytársak fejlődési tendenciáit is. Az utóbbi években elindultak ilyen programok, ezek eredményéről beszélni azonban még korai, mérsékelte egyeseket (pl. EUREKA) inkább politikai-demonstratív lépésnek tekintik (lásd Gyógymódok). Rendkívül megnehezíti a dolgot, hogy a tagállamok a nemzeti érdekeket sokkal jobban szem előtt tartják; és nem vállalják, hogy az újratermelésbe vele beavatkozás lehetőségét átruházzák a Közösségre.

Tehát az integráció eredeti céljaival és lehetőségeivel ellentétben éppen az teszi problematikussá a felzárkózást, hogy nemzeti érdekeiket követve a tagállamok megfelelnek kötelezettségvállalásaikról; noha ennek környezetét (a Közös Piacot) már kialakították. Úgy tűnik kezd összeállni a kép, azonban még egy motívum hiányzik. A jóléti államról van szó. A kapitalizmusban a felhalmozás és a rendszer legitimitása között ellentét feszül. Ahhoz, hogy a tőkés állam megőrizze a tömegek lojalitását, ki kellett terjesztenie tevékenységét. Ez pedig csak a nem produktív szociális kiadások révén volt lehetséges. ("De szeretnék NSZK-ban munkanélküli lenni" hallani itthon gyakran.) Nyugat-Európa (ellentétben Japánnal) a történelmileg kialakult szervezett munkásmozgalom hazája,

ami azt jelenti, hogy ezekben az országokban az állami beavatkozás mértéke spirálszerűen fokozódik – vagy erősödnek a társadalmi feszültségek (lásd pl. Thatcher neokonzervatív politikája nyomán). Azaz az egyszer már intézményesített adott szintű fogyasztás a tömegek lojalitásának elvesztése nélkül aligha szorítható vissza. Ez pedig inflációs nyomással járó túlkereslethez, illetve minden irányú választói nyomás formájában jelentkező kormányzati válsághoz vezet. Az állandósuló kormánycserék pedig megnehezítik az egységes közösségi politika kialakítását, és ez nehezíti a felgyógyulást. Másfelől a hetvenes években a növekedés, megtorpanásával veszélybe került a második világháborút követően kialakult szociáldemokrata kompromisszum. Az állam amúgy sem alacsony terhei tovább nőttek és differenciálódtak. Megvan tehát az a pont, ami megmagyarázza a laborvizsgálatok alatt észlelt kedvezőtlen arányát a fogyasztásnak és beruházásnak, a munkabérek átlagosnál nagyobb arányú növekedését, a munkaidő átlagnál nagyobb arányú csökkenését! Ugyanakkor ne felejtsük el, hogy infrastrukturális funkciói által a jóléti állam bár növelheti versenyképességét, mégis inkább tekinthetők a jóléti kiadások a magas versenyképesség prémiumának, mint fordítva. Hiszen a kiadások a fogyasztás elemei, így a magas termelékenység és a jó minőség az, ami a piacon megadja a fedezetét. Természetesen komoly feszültségek forrása, hogy mi a jóléti kiadások finanszírozási forrása. Ha a fogyasztás, akkor nőhetnek a társadalmi feszültségek, veszélybe kerülhet a legitimitáció. Ha a felhalmozás, úgy a versenyképesség láthatja kárát.

Összességében komoly dilemmák elé került a Közösség. Mindenekelőtt azzal, hogy mit választ prioritásul az integráció-dezintegráció alapján: a műszaki felzárkózást, vagy a regionális egységesülést. Valószínűleg a kérdés azért nem vagylagos, de mindenesetre nehezítik az eltérő abszorpciók képességei és műszaki fejlesztési igények. Kérdés, hogy belső piac vagy nemzetközi versenyképesség. Vajon le tudja-e győzni régi reflexeit és túl tud-e lépni a "túlnyitás vagy erőd" szélsőségében? Mindenesetre úgy tűnik a legkomolyabb dilemmát a versenyképesség és szociális biztonság közti választás illetve arány jelenti. Ha csak a versenyképességet választja, legitimitációját veszítheti. Ha csak a szociális biztonságot, az Európa búcsúját jelenti.

Úgy gondolom, végül is sikerült elérnünk célunkat a szövettani vizsgálatokkal és összeállt az a kép, ami nagyjából magyarázatot ad az Európai Betegségre. Javaslom, hogy a mikroszkóptól elfáradt szemünket pihentessük kicsit a gyógymódokat és kezeléseket tárgyaló – kicsit könnyebb – fejezettel!

### Gyógymódok és kezelések

Eddig betegünket elsősorban a kór terjedése és súlyossága alapján vizsgáltuk. Az orvostudomány azonban nem ült tétlenül, a jelenségek felett. Az EGK folyamatosan tett és tesz erőfeszítéseket felgyógyulása érdekében. A konzíliumnak most az a célja, hogy megismerje az eddig történt gyógyítási kísérleteket, és némiképp értékelje azokat.

A mindig újabb és nehezebb problémák kihívására az EGK erőforrásainak bővítésével próbált meg válaszolni. Ez alapvetően két formában volt lehetséges: Egyrészt újabb és újabb külső erőforrások bevonása, (kibővülések), másrészt a belső erőforrások súlypontjának megváltoztatása illetve az erőforrások korszerűsítése (a már tárgyalt emberi tényezők; tőkeképzés). Természetesen ezek a módok nem egymástól függetlenül és nem egymás mellett valósultak meg. Mégis a hetvenes évekre és a nyolcvanas évek első felére elsősorban a külső források bevonása volt a jellemző, ezért a gyógymódokat a prioritások alapján, külön szeretném kezelni.

Az elmúlt évtized közepéig jellemző külső erőforrás-bevonás a horizontális kibővülésekkel valósult meg. Az újabb és újabb országok csatlakozásával sikerült ugyan túllépni egyes akadályokon, az erőforrások kimerülése azonban hamar ment, és számolni kellett jó néhány káros mellékhatással is.

Jól jelzi az EGK helyzetének korai változását a brit csatlakozás körüli huzavona. A saját elképzeléseit szem előtt tartó Anglia már 1961-ben szeretett volna csatlakozni a Közösséghez, mely azonban a francia vétó miatt nem valósulhatott meg. A hetvenes évek elejéig azonban sok minden történt. Kezdtett érzékelhetővé válni az addig lendületesen fejlődő Közösség dinamizmusának megtörése, komollyá kezdtek válni a mezőgazdasági politika hiányosságai, és egyre inkább előtérbe került a nyomasztó amerikai felügyelettel való függetlenedés igénye. Erre az időre már az ipari kiviteli problémákkal, a nemzetközösség bomlásával küszködő Anglia is engedett, így 1973-ban Dániával és Írországgal együtt megtörtént a Hatok kibővülése Kilencekké. Az EGK nyert ezzel a kibővüléssel, hiszen jóval több fogyasztó lépett be, mint termelő, így a túltermelés okozta problémák enyhültek. A brit gazdasági potenciál megnövelte az EGK jelentőségét, és az USA-val szemben is biztosabban léphettek fel.

Az első olajárrobbanás okozta problémák kivédéséhez még rendelkezett tartalékokkal –mint láttuk –, a második sokkot azonban nem tudta kiheverni. Erre a kihívásra újabb kibővüléssel

válaszolt, ami az 1981-es görög illetve az 1986-os ibériai (spanyol, portugál) csatlakozással valósult meg. Az országok szempontjából igen lényeges lépés volt ez, hiszen lehetőséget kaptak arra, hogy gazdaságukat modernizálják, növekedésüket meggyorsítsák. Másik oldalról viszont függőségük is megnőtt és egy fejlett térség perifériájára kerültek. A görög csatlakozás jelentősen megnövelte az EGK felvevőpiacait, hiszen 131.957 négyzetkilométerrel (8%) és több mint 9 millió lakossal (4%) nőttek a Kilencek. Kedvező volt a Közösség számára a görög mezőgazdaság komplementer jellege, ami módosította némileg az agrárrendtartást (lásd pl. magyar húsexport kiszorulása). Igaz másrészt az is, hogy Görögországgal egy korlátozott versenyképességű kis- és középüzemű struktúrát kapcsolt magához a közösség, bár éppen emiatt nem kellett tartaniuk komoly konkurenciától. Közel sem ilyen egyértelmű azonban a portugál illetve spanyol csatlakozás. Egyik oldalról igaz, hogy egy egységesebb fogyasztói piac jött létre, hiszen a Közösség területe 36%-kal (596.854 négyzetkilométer), lakossága 17%-kal (48.480 ezer fő) nőtt. Emellett nőtt az EGK szerepe a világkereskedelemben, és mivel a két társult ország legfőbb export-importpiacai is a Közösségben voltak, ez a munkamegosztás bővülését is jelenti. Van azonban egy másik oldala is a kérdésnek. Az első kibővülés során olyan országok váltak az EGK tagjává, amelyek gazdasági fejlettsége, struktúrája, gazdaságtörténeti múltja hasonló volt a Hatokéhoz. A tizenkettőre bővülésnél azonban nem ez történt. A dél-európai gazdaságok színvonala jóval szerényebb, struktúrájuk jelentősen eltér a magtól. A mezőgazdaság tekintetében kifejezetten súlyosbodtak a problémák. Sokkal több termelő került be, mint fogyasztó, így a túltermelési válságok felerősödtek. Másrészt az agrártermelőknek újabb komoly konkurenciával kellett szembenéznük, tekintve, hogy a komplementer termékek mellett igen sok konkurens cikk van.

Mindezek következtében felerősödtek a Közösség strukturális problémái, és megjelent az Észak-Dél probléma is. Gyanítható, hogy az ibériai kibővülés sokkal inkább politikai lépés volt, mint gazdasági. A NATO dél-európai szárnyának megerősítése a földközi tengeri térség biztonságát szolgálja a tőkés polgári demokráciák segítségével. Másrészt a megerősített déli pozícióknak hídszerepet szántak Afrika felé főleg Portugália segítségével, illetve Latin-Amerika felé spanyol segítséggel.

Összességében megállapítható, hogy a horizontális kibővülés haszna csökkenő mértékű volt és rendkívül ellentmondásos jelenség. Az újabb és újabb kibővülések "megemésztése" csak úgy volt lehetséges, hogy a Hatok közötti eltérések is megnöttek: Ez pedig maga a Közösség ellen hat, tekintve, hogy egy jól működő, egészséges integráció egyik alapfeltétele a fejlettség, struktúra hasonlósága, a gazdaságok homogenitása. A külső

erőforrás-bevonás erőltetése kifejezetten megerősítette a strukturális problémákkal küszködő szárnyat, ez pedig szükségszerűen növelte a közösségi intervencionalizmust, protekcionista politikát. A folyamatos bővülés veszélyezteti az egészséges működéshez szükséges egészséges méret nagyságot. A növekvő belső érdekellentétek akár integráción belüli "klikkesedéshez" is vezethetnek, az érdekegyeztetés nehézségei pedig előtérbe helyezik a bürokratikus megoldásokat. Úgy tűnik, a problémák külső erőforrás-bevonással történő megoldási kísérlet nem tett jót az eredendően kitűzött célok megvalósítási lehetőségeinek, és "cinkostársnak" tekinthető a kár elterjedésében.

Ezt azonban az EGK szakemberei is észrevették, és a nyolcvanas években végre előtérbe került az integrációs program gyakorlati minőségi továbbfejlesztése, és egy közös, piaci alapon nyugvó egységes európai gazdasági térség létrehozása. A programról, az ún. Fehér Könyvről, mely tartalmazza a problémákat, tennivalókat s szükséges intézkedéseket, és az Egységes Európai Okmányról, mely az intézményrendszer mechanizmusának korszerűsítését, a Római Szerződés módosítását fogalmazza meg, bőséges irodalom található, így ennek tárgyalásától az olvasó szíves engedelmével eltekintek. Kitérnék azonban néhány mondat erejéig az ún. Cecchini-jelentésre, mely az egységes belső piac várható előnyeit, következményeit fogalmazza meg néhány vastag kötetben. Az elemzés szerint az egymás közötti kereskedelmi akadályok felszámolásából származó megtakarítások mintegy 13-25 mrd ECU-t jelentene, de figyelembe veszi az egyes nemzeti piacokra való bejutás akadályainak felszámolásából illetve a versenyből származó előnyöket is. Úgy becsülik, hogy a fogyasztói árak növekedése mintegy 6%-kal mérséklődik és 2-5 millió új munkahely teremtése válik lehetővé hosszú távon. A program erősíti a közösségen belüli koordinációt, és felgyorsítja a tőkekoncentráció folyamatát, azonban felszínre hozza az EGK költségvetési, regionális, strukturális problémáit is. Éppen ezért folyamatosan hangsúlyt helyeznek a kutatási programokra. A közösségi szintű kutatások a közös költségvetésre és K+F politikára épülnek. A nukleáris energetikai kutatásokra koncentráció EUROATOM-ra fordított összege háromszorosára nőtt a nyolcvanas évek legeleje óta, és iránya is az energetikáról folyamatosan a versenyképesség felé módosul. A költségvetésből több mint két milliárd ECU-val részesedő ESPRIT a pénz nagyrészt az információtechnikára fordítja, a RICE program pedig mintegy 800 millió ECU-t költ a telekommunikációs kutatásokra illetve 500 milliót a gyártási technológiák kifejlesztésére. Szorosan kapcsolódik ezekhez a BRITE, amely alapkutatásokkal foglalkozik.

Közös, de vállalati szintű program az EUREKA (European Research Coordination Agency), mely termékfejlesztéssel,

értékesítéssel kapcsolatos kutatásokkal foglalkozik. Általában kormányzati kezdeményezésű és támogatású, de célja a technológiai függetlenség: Hannoveri elvi nyilatkozatában leszögezi, hogy célja a vállalati kutatóintézetek munkájának erősítése, és azok polgári célra való felhasználása. Áttörést igazán csak a nyolcvanas évek végén ért el.

Említésre méltóak a vállalatok közötti kapcsolatok, mint pl. a Siemens és a svéd Ericsson autótelefon-rendszert fejlesztő közös programja. Ezeknek a kapcsolatoknak azonban van egy óriási hiányossága: a tengerentúli vállalatok kizárása. Ez komoly hátrányokat jelent, hiszen a csúcstechnológia áramlása – mint láttuk – a működőtőke áramlással kapcsolódik össze. Azaz bármiféle regionális technológiapolitika regionálisan egyeztetett tőkepolitikát is igényelne'. Ilyen azonban nincs. Így egyrészt a csúcstechnológia beáramlásának komoly akadályai vannak – éppen a kívánatossal ellentétben. Másrészt a törekvések ellenére a K+F elenyésző rész marad a tagállamok költségvetéséhez viszonyított összes K+F ráfordításához képest. Ebből pedig az következik, hogy az EUREKA még mindig rendkívül kis összegeket kap és tisztázatlansága folytán inkább politikai-demonstratív lépés, mint a csúcstechnológiát lényegesen befolyásoló program. Mindez pedig azt jelenti, hogy a nemzeti keretekben történő erőfeszítések – mint például az egyre jelentősebb kockázati tőke csúcstechnológiai ágakba nyomulása vagy az oktatás-korszerűsítés – sokkal inkább előnyben vannak, mint a közösségi szintűek. Természetesen naivítás volna azt hinni, hogy az egységesülni kívánó Európa az ízlések és a történelmileg kialakult gazdaságpolitikák, iparpolitikák egységesülését is jelentené, de erre nincs is szükség. A nemzetek feletti gazdaságpolitikának és programoknak kiegészíteni, nem pedig helyettesíteni kell a nemzetieket. Azaz ahhoz, hogy az egyes országok kormányai által kezdeményezett – és nyilván preferált – gazdaságpolitikák sikeresek legyenek, az ezek összehangolására képes nemzetek feletti politikára van szükség.

Összességében az állapítható meg, hogy a betegségre alkalmazott-gyógymódok és kezelések hatására betegünk közel sem tekinthető egészségesnek jelen pillanatban, és a kezelésnek van jó néhány mellékhatása is. Gazdaságpolitikai prioritásban komoly dilemma elé került az EGK. A minőségi fejlődés és a felduzzadt Közösség tevékenységének összehangolása, a Tizenkettek szorosabbá tételének igénye nem megy következetesen együtt. Kiderült, hogy a belső piaci egység létrehozásának folyamata közel sem olyan egyértelműen segíti a versenyképességet, mint ahogy az korábban tűnt. Az előbbire tett erőfeszítésekkel éppen az utóbbiból veszít. Úgy tűnik tehát, hogy a kezelések eredménye közel sem lesz egyértelmű, pláne, ha figyelembe vesszük, hogy a programnak nincs szociális dimenziója, ami pedig komoly

konfliktusokat eredményezhet. Arra sincsenek biztosítékok, hogy a korábban említett új munkahelyek éppen a szolgáltatási szférában és a versenyképesség szempontjából fontos területeken valósulnak meg.

A kérdés tehát itt nyitva marad, ami nem baj, hiszen nem ennek a megválaszolása volt a kitűzött céli másrészt nálam sokkal képzettebb szakemberek sem tudják rá a pontos választ. Ezért hadd fejezzem be ezt a fejezetet bármiféle előítélet nélkül, de némi iróniával idézve dr. Bubó híres Kondor kórboncnok-professzorának szavait, miszerint: "Sok esetben már az is számottevő eredmény, hogy legalább az orvos életben marad..."

### Második vizit és a beteg állapota

(...)

Első ránézésre kiderül, hogy az EGK legfőbb kereskedelmi partnerei továbbra is az EFTA országok. A nyolcvanas évek végén az EFTA országok külkereskedelmüknek mintegy 50%-át bonyolítják az EGK-val, s ez utóbbi külkereskedelmében 25%-kal részesedik. A kapcsolataik rendkívül szorosak és igen szerteágazóak. Sajátos kettős aszimmetriát fedezhetünk fel: az EFTA az EGK egyik legjelentősebb aktívum-termelője, exportjuk folyamatosan meghaladja a térségből származó importot. Ugyanakkor az EFTA számára fontosabbnak tűnik ez-a kapcsolat, hiszen a terveken szereplő egységesítésből (szabványok, adók, gazdaságpolitika, infrastruktúra) való kimaradás jelentős többletköltségekkel járhat a jövőben. A betegség súlyosbodásával, a térvészítés növekedésével az EGK prioritása is nyugat-európai nagyterg gazdaság, így az EGK-EFTA kapcsolatok bővülése felé fordult. Összességében tehát továbbra is (és egyre inkább) tekinthetők az EFTA-országok a szorosan EGK-hoz tartozó "parkolóhelynek".

A második érdekes pont az Egyesült államok. Az egyik legfőbb konkurens piacán elért ugrásszerű exportnövekedés kedvező jelnek tűnik és rendkívüli a jelentősége a nyolcvanas évek második felére elért kereskedelmimérleg-aktívumban. Az import 1970 óta történt nagyfokú esése majd stagnálása viszont sajátos fordulatot jelent a két térség viszonyában. Az USA komoly erőfeszítéseket tett, hogy az EGK létrejöttén, illetve hogy a kialakuló szabad piacbál minél nagyobb hasznot húzzon. A hetvenes években azonban egyre inkább vetélytársakká kezdtek válni, és növekedtek az ellentétek a kapcsolataikban és a globális nézeteikben. Ennek a folyamatnak lett a végeredménye az ún. "atlanti szakadás" (az USA és Nyugat-Európa bizonyos értelmű

szakítása, a nyugat-nyugat ellentét kiéleződése). Ennek következő tényezői voltak. A globális kor kialakulásával az USA alól fokozatosan kicsúszott a talaj (lásd például a pénzügy rendszer összeomlását), és ő mindent megtett, hogy hegemóniáját visszaszerezze. A "globális küldetéstudat" azonban elsősorban nyugat-európai országok számlájára kívánt megvalósulni (lásd fegyverkezés), és ez a gyámkodás Nyugat-Európának egyre terhesebbé vált. Másrészt az Egyesült Államokban végbement súlyponteltolódás a dinamikus ágazatokat képviselő dél-nyugati államok felé. Az itteni tőkés gazdasági érdek és mentalitás kevésbé Európa-centrikus. Tetejébe az angol csatlakozás EGK-hoz súlyosan érintette Kanadát, Ausztráliát, Új-Zélandot, és mint az USA legfőbb partnerei, ezen országok is a kialakuló központ, a csendes-óceáni térség felé fordultak.

A betegség elterjedésével az EGK-ban felmerült az igény a tagállamok kapcsolatainak szorosabbá tételére. Mind ehhez, mind magához az integrációhoz hatékony működéséhez szükség volt és van egy taszítópontra, ami egymáshoz szorítja a tagokat. Ez a taszítópont pedig az Egyesült Államok. A hatalmi viszony diverzifikálódásával, a világgazdaság átalakulásával ma nincs egyértelmű megfeleltetés a gazdasági-politikai-katonai rendszerek között. Ezért a katonai eszközök alkalmazása korlátozódik, és egyre inkább előtérbe kerül a gazdasági fejlődés. Az amerikai gyámkodásért és a fegyverkezésért súlyos árat fizetett Nyugat-Európa versenyképességében és keleti kapcsolataiban. Az óriási hadi kiadások ugyanis komoly erőforrásokat vontak el a struktúra átalakításától. Másrészt mikroelektronikához szükséges katonai fejlesztés és úrkutatás jórészt hiányzik, avagy elzártsága miatt nem tud átszivárogni polgári szektorba.

A hidegháború a keleti kapcsolatokat is befagyasztotta, aminek pedig a térvesztés miatt egyre nagyobb jelentősége van. A Szovjetunió és Kelet-Európa földrajzi adottságai, nyersanyag- és energiakészletei, óriási kereslete (melynek "fizetőképes" jelzőjével még problémák vannak) és lassan megnyíló piacai rendkívüli lehetőséget jelentenek az EGK válságágazatai és felfutó dinamikus iparágai számára. A befektetésekkel azonban még óvatosan bánnak, hiszen a politikai bizonytalanság, a konvertibilitáshiány, az infrastruktúra minősége, a vállalkozói szellem és a lassú megtérülési idő nem kedvez az amúgy is szegényes tőke profitkilátásainak. Mindezt jól jelzi a kereskedelem alacsony szintje és lassú ütemű bővülése. A potenciális piac miatti "függőség" ellenére a kelet-nyugati kapcsolatok rendkívül aszimmetrikusak. Hiszen a hiánygazdaság miatt a nyugati import létfontosságú, másrészt a hetvenes évek technologiaimportra épített beruházásai szükségessé teszik az anyagok, félkész termékek folyamatos utánpótlását. A táguló műszaki rés és adottság csak növeli az aszimmetriát, mely

legfeljebb a Szovjetunió esetében enyhébb. A szovjet fűtőanyagszállítások kevésbé nyugatiimport-igényes beruházásai mérséklék az aszimmetriát, csakúgy, mint élelmiszerimportja, hiszen jelentős vevő egy túlkínálattal rendelkező piacon. Ennek a viszonylagos szimmetriának igen nagy jelentősége van az EGK számára, betegségéből való felgyógyulása szempontjából. Ugyanis figyelembe kell vennie a Szovjetunió szempontjait, amelyek pedig közel sem egyértelműek. A csendes-óceáni térség fejlődése nagy kihívás, és nem mindegy, hogy ez az (egyelőre) óriási ország hogyan válaszol majd. A csendes-óceáni térség felé fordulás (mely lényegesen közelebb is van) esetén az EGK igen nagy hátrányba kerülhet Japánnal szemben, ami pedig a jelenlegi egészségi állapotát tekintve nem kedvező. Jelenleg lépéselőnyben van azonban, mert politikai kapcsolatai tisztázták a Szovjetunióval – Japánnal ellentétben, akinek vannak még politikai nézeteltérései e hatalmas országgal. Másrészt figyelembe kell venni, hogy az EFTA "szimpátiája" nagyobb, hiszen közös politikával, protekcionista lépésekkel sem korlátozzák olyan mértékben a kelet-európai országok nyugati kereskedelmét.

Végeredményben a Közös Piac kelet-európai politikájának változását jelzi az 1988. június 25-én aláírt közös nyilatkozat az EGK és a KGST között. Az igen szerény politikai dokumentum igen jelentős lépés is egyben. A három szinten zajló közeledési folyamat (országok között, EGK – egyes keleti országok, EGK – KGST) közül ugyanis a két szervezet relációjában eddig nem sikerült előrelépést tenni – még az elismerésig sem. A kapcsolatfelvétel szintén "lépéselőny" jellegű volt. Ugyanis a dokumentum szerénysége (elismerés, előrejelzések, statisztikák, stb.) jelzi, hogy az EGK még mindig nem akar kompromisszumot kelet felé. Érthető is, hiszen az USA-val való feszült viszony mellett nem akar két tűz közé kerülni. A helyzeten javít a kelet-európai demokratizálódási folyamat, ám ennek végeredménye még igen kétséges. Mindenesetre érthető az ázsiai és latin-amerikai országok aggodalma az EGK kelet-európa felé fordulásától, hiszen így a támogatások és a befektetések egy része átcsoportosul, és a térség könnyen versenytárrá válhat. Alátámasztja ezt az a tény, hogy a nyújtandó segélyek tervezett összege 1990-re 500 millió, 1991-re 850 millió, 1992-re 1 milliárd ECU. Ez a segély azonban közel sem jótékony jellegű, hanem komoly gazdasági megfontolások alapján született, és alapvetően a felgyógyulást szolgálja. Ugyanis ahhoz, hogy a Közös Piac termékei piacra találjanak, kell valaki, aki meg is tudja azokat venni. Azaz megfelelő fizetőképes kereslet kialakításához ezeket a gazdaságokat talpra kell állítani.

Ezek az átalakulások azonban igen figyelemre méltó változásokhoz vezettek az EGK-n belüli érdek- és erőviszonyokban. Németország egy rendkívül szétszabdalt, de

iparilag intelligens államként érte meg a századfordulót. Mire azonban felzárkózott, az élenjárt kapitalista országok felosztották a világot. Erre gazdaságilag versenyképességének fokozásával, politikailag agresszivitással válaszolt. Azonban ez ma sincs másképpen. Az NSZK a legfejlettebb országok köz küzdötte fel magát, és nem véletlen, hogy a kelet-európai átalakulások során előkerült a német egyesítés kérdése. Egy egységes Németországgal Közép-Európában egy új erőközpont alakul ki körülötte az európai országokkal. Itt egy új világrend születéséről van szó, és nem véletlen, hogy a kérdés megoldása második világháború győztes szövetséges hatalmainak és Lengyelországnak a bevonásával kell hogy megszülessen. Az EGK-n belüli erőviszonyok is még szimmetrikusabbak lesznek. A egységes Németország pozíciói lényegesen javulnak, és számottevő lépéselőnybe kerül Kelet-Európát illetően. Ez is volt a szándékuk. Jól jellemzik ezt az erőfeszítést Vajda János gondolatai: "A bismarcki diplomácia, mármint Genscheré, hasznot húz a politikai úrból, amelyet Nyugat-Európában 1989. november 9-én a fal látványos megnyitása előidézett. A Tizenegyek biztosítékokat fognak kérni, s Genscher nem fog biztosítékokkal fukarkodni. Ő és Kohl jól tudják, hogy az EK-nak sohasem volt közös politikája, következésképp kelet-európai politikája sem."

Jogos aggodalommal tölti el Angliát, hogy az NSZK számára az egységesítés most mindennél fontosabb, hiszen az ő ipara gazdaságtörténetileg komoly lemaradásokkal rendelkezik, és egyáltalán nem mindegy számára, hogy milyen alapon valósul meg az egységes Európa. A kisebb országok az EGK "mögül" lövöldöznek, aggódva, hogy még jobban megnövekednek az ellentétek az USA-val, amire semmi szükség. Az EGK országaiban azonban működnek azok a több évszázados reflexek, amelyektől a Közösség megerősödését várják: "külbirtokok" szerzése. Érthető tehát az EGK partnerválasztási elveinek módosulása távol-keleti térséggel való kapcsolat erősödése, Kelet-Európa iránti érdeklődése a mediterrán, afrikai, közel-keleti térségek rovására.

X X X

(Gáspár Tamás negyedéves, külgazdasági szakos hallgató, a Társadalomelméleti Kollégiumhoz közel álló személyiség. Dolgozata, melynek részleteit itt közöltük, az 1990. évi Tudományos Diákköri Konferencia Világgazdaságtan szekcióján első díjat nyert. Elolvasása hasznos lehet mindazok számára, akik az "Európa-hoz való felzárkózás" időszakában egy realisztikus, nem idealizált, problémáktól nem mentesített képet kívánnak kapni az Európai Közösségről.)